

**ІМПЕРАТИВИ МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИХ СТРАТЕГІЙ США:
ЛІБЕРАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРАДИГМА
ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ**

Анотація. У статті розглянуто та проаналізовано імперативи міжнародно-політичних стратегій США на світовій арені, обґрунтовано сучасний стан і тенденції зовнішньої політики США на різних рівнях міжнародної взаємодії.

Ключові слова: зовнішня політика, міжнародно-політична стратегія, США.

Annotation. In the paper is examined the US foreign policy strategy on the world stage. Such analysis allowed to lay down the current status and trends of the US foreign policy at different levels of international cooperation.

Key words: foreign policy, international political strategy, the USA.

Аннотация. В статье рассмотрены и проанализированы императивы международно-политических стратегий США на мировой арене, обоснованно современное состояние и тенденции внешней политики США на разных уровнях международного взаимодействия.

Ключевые слова: внешняя политика, международно-политическая стратегия, США.

Постановка проблеми. США вступили у XXI століття могутнім національним актором системи відносин у світі, що склалася. Однак переважна більшість держав не була готова сприйняти це як даність.

* доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Причиною цього стала понад столітня відстороненість США від подій за межами двох Америк, включаючи Європу. Ізоляціоністська традиція, покладена в основу американської зовнішньої політики, справляла у провідних європейських країнах, які домінували у міжнародному співтоваристві, обманливе враження про якщо не слабкість, то, принаймні, одвічну відокремленість заокеанських Сполучених Штатів. Цей факт виглядає особливо дивним з огляду на чималу кількість війн, які велися у ХІХ столітті за участю США і далеко не завжди були спровоковані безпосередніми загрозами для територіальної цілісності США [1]. Своєрідним цілковито об'єктивним явищем виглядав експансіоністський характер формування цієї північноамериканської держави, населення якої, на погляд європейців, вирізнялося на загальному тлі миролюбністю і відсутністю будь-якого інтересу до відігривання провідної ролі на міжнародній арені.

Аналіз досліджень та публікацій. Аналіз зарубіжної і вітчизняної наукової думки, багатомірні прояви та дискусійний характер впливу головних стратегій США на систему міжнародних відносин подані у наукових працях Дж. Геддіса, Дж. Міершаймера, Н. Спикмена, Р. Хааса, Р. Штрауса-Х'юпе, К. Уолтца, Е. Луттвака, Р. Джервіса, П. Кеннеді, Б. Розена, Р. Кеохейна, Дж. Ная, С. Уолта, Дж. Ікенберрі, Е. Моравчика, Р. Арта, С. Ван Евері, Т. Шаклеїної, О. Картунова, О. Богатурова, О. Уткіна, С. Караганова, В. Кременюка, вітчизняних розвідках з проблем геополітики міжнародних відносин, стратегічного планування зовнішньої політики та міжнародного співробітництва у сучасній архітектурі глобального світу А. Шлепакова, Г. Цветкова, Ю. Пахомова, А. Дашкевича, Ю. Павленка, О. Потехіна, Є. Камінського, Б. Канцелярука, О. Зернецької, С. Шергіна, Л. Лещенка, І. Хижняка, С. Юрченка, А. Круглашова, І. Ковалю, А. Веселовського, Б. Гончара, С. Галаки та інших.

Мета статті – дослідити сутність фундаментальних елементів головних зовнішньополітичних стратегій США. Завдання статті: встановити особливості ліберально-демократичної парадигми зовнішньої політики США.

Виклад основного матеріалу. Від самого початку появи Сполучених Штатів на міжнародній арені у ролі суперпотуги первинною була і залишається сьогодні ідея захисту американських економічних інтересів. Але кожного разу, коли такий прагматизм подається як егоїзм і ставиться у провину американському державно-політичному істеблішменту, лідери Сполучених Штатів відповідають з використанням кліше, яке свого часу запровадив В. Вільсон: «Ми не маємо егоїстичних цілей. Ми не прагнемо до завоювань, як і до верховенства. Ми не шукаємо ні вигод для себе, ні матеріальних компенсацій за подальші добровільні жертви» [2]. Отже, фундаментальні елементи всіх без винятку головних стратегій США на міжнародній арені у своїх витоках і поступовій еволюції зумовлені:

- самим фактом постановня американської незалежності внаслідок боротьби з великими європейськими імперіями, що сповідували класичний варіант геополітики, базованої на територіальному (географічному) розширенні як основній на той час формі забезпечення економічного зростання засобами традиційного експансіонізму імперіалістичного гатунку;

- територіальною віддаленістю цієї держави, розташованої на значній відстані від інших силових центрів світу, що дало Сполученим Штатам досить тривалий і потрібний час, котрий був використаний для поступового формування американської винятковості;

- економічним та демократичним пріоритетами у стратегічній позиції засновників Сполучених Штатів, що стали головними елементами становлення американської величі та поступового переходу до реалізації геостратегічних планів і дій;

- особливостями світосприйняття перших європейських поселенців, які виїздили на нову землю у пошуках свободи від монархічного деспотизму, що, врешті, вилилося у формування ідеології глобального демократизаційного месіанства і ліберально-демократичної імперії.

Суттєвою складовою становлення геостратегічних засад зовнішньої політики США уже на перших порах державотворення стало поетапне розширення американської території і доведення її до нинішніх обсягів переважно за рахунок впливу перевагами економічної політики і запровадження верховенства прав людини у Конституції і Біллі про права. Великих експансіоністських воєн традиційного європейського характеру Сполучені Штати не вели, прагнучи створювати ситуації, за яких, скажімо, незалежні чи певною мірою підпорядковані Мексиці південні штати фактично добровільно приєднувалися до США.

Видатний британський історик Х. Томас слушно вважає, що всі без винятку держави світу (чи принаймні їх більшість) були сформовані «внаслідок конфлікту і мудрої маніпуляції воєнною силою. Це може шокувати тих, хто не знає історії. Але історія часто шокує» [3]. В американському досвіді, з нашого погляду, в першу чергу справді виступає первинним джерелом оцінювання формування держави європейськими іммігрантами, які розпочали війни з країнами свого походження за створення нової, територіально віддаленої від основних силових центрів світу в рамках Вестфальської системи міжнародних відносин, побудованої на балансі сил.

Інший суттєвий елемент полягає в тому, що європейські війни, зокрема так звані наполеонівські, були для Америки певною мірою державотворчими. Адже вони відволікали європейські імперії на конфлікти між собою, даючи змогу американцям формувати свою державу переважно в умовах мирного розвитку. І, нарешті, не менш вирішальним чинником в американському досвіді епохи імперіалістичних воєн вважаємо значне відокремлення США від них, що створювало додаткові

історичні спонуки для американської відмови від традиційної для Європи експансіоністської геополітики та переходу до реалізації її критичного варіанту, що передбачає демократизаційні засоби залучення тих чи інших держав до своєї сфери впливів [4]. Тоді як більшість монархічних режимів постійно зміцнювалися і поширювали свої території, у Західній півкулі постала велика держава, яка одразу проголосила верховенство принципу прав людини і рівності всіх громадян перед законом, виборності органів вищого державного управління.

Навіть винятки з цього правила виглядали нетрадиційними для епохи імперіалістичних завоювань. Так, творець Декларації незалежності, другий президент США Т. Джефферсон порушив пріоритетний для тих часів принцип не передачі колоніальних володінь від більш слабких до сильніших імперій. Угледівши загрозу національній безпеці США внаслідок планованої передачі Нового Орлеану і територій вздовж ріки Міссісіпі від Іспанської імперії наполеонівській Франції, він зробив усе можливе для їхнього включення до складу Сполучених Штатів Америки [5].

Отже, ми принципово згодні з Ч. Бердом, коли він виводить американську зовнішню політику епохи ізоляціонізму з політики внутрішньої. Тому власне й наша оцінка ізоляціоністської стратегії США подається в рамках обмеженості, оскільки, як писав той же Ч. Берд, «ніколи Сполучені Штати не відмовлялися захищати американське комерційне підприємництво в будь-якій частині планети» [4]. Однак автор дослідження не абсолютизує іншого постулату видатного історика, а саме, що Сполучені Штати були світовою потугою, наскільки це було необхідно, від самих початків свого заснування. Річ у тім, що в епоху імперіалізму реальна велич оцінювалася у контексті спроможності великої держави здійснювати переможні експансіоністські війни, маючи для цього адекватний воєнний потенціал.

Слід сказати, що ізоляціоністські, а не інтервенціоністські принципи зовнішньої політики сформулював ще перший президент США Дж. Вашингтон у такий спосіб розуміння геополітики: «Наше відокремлене та віддалене положення запрошує нас та уможливорює проведення іншого курсу... Чому ж не скористатись з переваг такої особливої ситуації?» [6]. «Інший» курс у даному випадку передбачав відмову від загарбницьких воєн та участі у світовому протиборстві монархічних режимів за нові територіальні володіння. При цьому було б неправильно називати Дж. Вашингтона творцем так званої критичної геополітики, тобто автором принципу підпорядкування впливом. Адже насправді такий варіант геополітики на практиці з'явився тільки через два століття. Тим часом, перший президент США виробляв свій підхід на тогочасному світосприйнятті, що передбачало захист від воєнного втручання, здійснюваного з метою завоювання чи підпорядкування та позбавлення національно-державного суверенітету. Тобто він убезпечував Сполучені Штати від потрапляння до складу однієї з європейських імперій, вбачаючи таку можливість в ізоляціонізмі. На цьому тлі формувалася й власна базова міжнародна стратегія США, позбавлена європейської імперської традиції, тобто прагнення завойовувати інші території та країни.

Сьогодні в США тривають різночитання доцільності ізоляціонізму чи інтервенціонізму, ми прагнемо актуалізувати стосовно до сучасності окремі елементи Доктрини Монро, які, з нашого погляду, зберігають своє значення для сучасної зовнішньої політики США. В оригінальному тексті доктрини Монро [7] були формалізовані три ключові імперативи геостратегії США на майбутні сто років: американські континенти перебувають під загрозою колонізації європейськими потугами; США не повинні втручатися в будь-які європейські війни; США розглядатимуть кожну і будь-яку спробу європейської держави поширювати свою політичну систему в будь-якій частині західної півкулі загрозою своєму мирові і безпеці.

Геополітична сутність ізоляціоністських засад та більшості головних міжнародно-політичних стратегій Сполучених Штатів, не викликає сумнівів, незважаючи на формальну відстороненість від світової політики у її воєнно-політичному вимірі. Адже всі вони, включно з Доктриною Монро, проникнуті географічними факторами і, по суті, мають саме геополітичне наповнення. Відмінність полягає в початковому прагненні діяти більше силою авторитету і впливу прикладом демократичності суспільних відносин та високих темпів економічного розвитку. Насправді певна аналогія з обставинами і спонуканими прийняття доктрин Монро і Трумена існувала. Скажімо, в обох випадках проголошення нових міжнародно-політичних доктрин обґрунтовувалося перед конгресменами так званим європейським, у першу чергу британським фактором. Втім, Монро пояснював потребу в міжнародно-політичному і воєнно-політичному ізоляціонізмі можливим географічним експансіонізмом європейських імперій у Західній півкулі, тоді як Трумен натомість аргументував свою позицію рішенням Лондона залишити Південно-Східну Європу та Близький Схід. Історія, за його словами, вийшла на той критичний момент, коли «практично кожна нація мусить обирати альтернативу способу життя». Найголовніша особливість труменівської позиції з погляду подальшої перспективи реалізації наступних головних та інших стратегій зовнішньої політики США полягає в тому, що Доктрина Трумена підтримкою і рішенням Конгресу відкривала шлях до інтервенціонізму мирних часів. В основу всіх подальших таких стратегій було покладено ідею Трумена про «підтримку вільних народів», яку, щоправда, надалі було доповнено ідеєю «звільнення поневолених народів», «ліквідації імперії зла», «демократизаційного впливу на держави-парії» тощо [8].

Упродовж чотирьох десятиліть «холодної війни» впроваджувались різні форми політики національної безпеки США, але її сутність залишалась незмінною: вона зосереджувалась на запобіганні радянському

домінуванню в Європі, Євразії, врешті, на світових просторах. Автор вважає слушним висновок про те, що «справді повоєнна американська зовнішня політика «стримування» й тогочасна структура альянсів загалом являли собою реалізацію – свідому чи ні – теорії Спідмена про вирішальну природу окраїнних земель» [9]. Тим часом, сутнісні виміри геополітики, яка з боку Америки в біполярну епоху де-факто дедалі виразніше переставала бути класично експансіоністською, тривалий час залишалися поза рамками серйозних досліджень головних стратегій зовнішньої політики Сполучених Штатів епохи системного протистояння. Навіть постійні, часом досить нав'язливі, констатації ідеї стримування радянського наступу на світових просторах не переходили в нові оцінки геополітики, що набувала виразних політико-ідеологічних домінант і відповідної спрямованості в цілях, які ставилися перед американською дипломатією та пропагандою.

Висновки. Еволюція головних стратегій – це не тільки формування всебічного інтегрованого підходу до національної безпеки. Вони в американському випадку надто часто ґрунтуються на певних припущеннях, які завжди пов'язуються з пошуком ворогів, для визначення яких у такій ролі розроблена й існує чітка, але часто суб'єктивна, незважаючи на цілісність, сутнісна основа. Тотальна асоціація майже всіх недемократичних політичних систем у державах, які не входять до євроатлантичної спільноти, із загрозами американській безпеці неминуче веде і вестиме до помилкових рішень і застосування збройних сил тоді, коли без цього можна цілком обійтися.

З нашого погляду, залишається проблемним структурування поглядів державних лідерів і політичних діячів щодо узгодження цілей і засобів при виконанні визначених завдань і просуванні інтересів у рамках головних стратегій. Виняткова орієнтація на виявлення небезпек суперечить принципів мінімізації загроз національним інтересам, оскільки часто до них (небезпек) відносять другорядні для держав-об'єктів

американської уваги фактори. Але й це далеко не вирішальна спонuka проявів антиамериканізму у відповідь на реалізацію американських головних стратегій. Чіткі формулювання, які містяться в головних стратегіях, схоже, часом вважаються важливішими за формування настільки ж чіткої системи засобів і механізмів їх реалізації. Усвідомлюючи, що особливості внутрішньої ситуації в США можуть стримувати чи навіть перешкоджати реалізації головної стратегії в означених рамках, ми, однак, нерідко бачимо, що вирішальну роль відіграють погляди конкретних політиків, які на час розробки й реалізації головних стратегій перебувають при владі. І вже завжди негативно дається взнаки такий елемент головних стратегій, як базова мотивація політичної сили, яка на той чи інший час домінує в Білому домі та Конгресі США.

Кожен з трьох ключових вимірів головних стратегій – мотиваційний, тобто визначення і закріплення в державному акті пріоритетних інтересів і цілей; когнітивний – визначення та встановлення найбільших загроз і можливостей; операційний – визначення та застосування оптимальних у своїй ефективності засобів досягнення поставлених цілей – залежить від волі державного лідера США більшою мірою, ніж від реальної оцінки ситуації, яку дають науковці та експерти. Тоді як перелік наявних і доступних засобів у адміністрації США завжди буває широким, Білий дім дедалі частіше покладається переважно на військово-політичний потенціал. Для нас важливішим є аргументоване уточнення того, наскільки на зміст головних стратегій США впливає характер міжнародної системи та наявність чи відсутність претендентів на те, щоб кинути виклик американському верховенству в світі. Саме у такому контексті можемо вийти на прогнозування стабільності і тривкості головної стратегії, яку було запроваджено адміністрацією Клінтона під назвою «Задіяність і розширення» і, де-факто, яка стала основою для бушівської головної стратегії з наголосом на демократизації інших держав. І тільки в цьому сенсі набуває прямого зв'язку з нашим дослідженням подвійна реалістська

парадигма в осучаснених її нинішніми адептами формах і в рамках здійсненої ними нової типологізації.

Список використаних джерел

1. Gates E. Race and U.S. Foreign Policy in the Ages of Territorial and Market Expansion, 1840-1900 (Race and U.S. Foreign Policy From the Colonial Period to the Present: A Collection of Essays). – London: Routledge, 1998. – 410 p.
2. May E.R. Imperial Democracy: The Emergence of America as a Great Power. – New York: Harcourt, Brace & World, 1961. – 318 p.
3. Thomas H. An Unfinished History of the World. – London: Hamish Hamilton, 1979. – 700 p.
4. Beard C.A. An Economic Interpretation of the Constitution of the United States. – Toronto: Collier-Macmillan, 1913. – 430 p.
5. Hitchens C. Thomas Jefferson: Author of America. – Boston: Harper and Collins Publishers, 2005. – 208 p.
6. Basic Documents in United States Foreign Policy / Ed. By Thomas P. Brockway. – New York: D. Van Nostrand Co., 1957. – 1244 p.
7. Monroe Doctrine (December 2, 1823) [Електронний ресурс] // The Avalon Project at Yale Law School – Режим доступу: <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/monroe.htm>.
8. Truman H. The Truman Doctrine: Special message to the Congress on Greece and Turkey (March 12, 1947) // Public Papers of the Presidents of the United States. Harry S. Truman, 1947. – Washington, DC: GPO, 1962. – P. 178-179.
9. Meinig D.W. Heartland and Rimland in Eurasian History // Western Political Quarterly. – 1956, Vol. 9, №. 3 – P. 553-569.